

на самой справе: назва гэтая пайшла ад народнага звычайна звязваць на галаве белую хустку, што звычайна рабілі жанчыны, таму тэрмін *белая галава* азначаў нявеста, жанчына. У тэрміналагічным словазлучэнні *бліжэй па кудзелі* «ключавым» для навучэнцаў стала слова *кудзеля*, а ў сувязі з тым, што ў большасці выпадкаў дачыненне да кудзелі мелі жанчыны, значыць змест тэрміну звязаны з жаночай лініяй, аказалася, што тлумачэнне ў значнай ступені адпавядае рэаліям тагачаснага жыцця: *бліжэй па кудзелі* зваліся родзічы па мацярынскай лініі.

Вернік, даравізна і гаспода – у гэтых словах-тэрмінах за аснову пры тлумачэнні быў узяты спосаб падбору аднакарэнных слоў, блізкіх разуменню сённяшніх студэнтаў: *вернік* – ад вера, верыць; *даравізна* – ад дар, дарунак; *гаспода* – ад гаспадар. Як высветлілі студэнты па слоўнікавых тлумачэннях, іх здагадакі і прадугледжванні амаль пацвердзіліся, у цэлым супадзенні даволі значныя: *вернік* – гэта асоба, якой давяралі выступаць у судах ці ўдзельнічаць у іншых справах ад імя даверніка (у сучаснай тэрміналогіі гэта *давераная асоба*); *даравізна* – падараваная маёмасць (у сучаснай тэрміналогіі гэта набліжана да *спадчынай маёмасці*); *гаспода* – пастаялы двор (сучасная тэрміналогія гэты тэрмін вывела з ужытку, ён стаў гістарызмам). Зусім лёгка навучэнцы высветлілі значэнне тэрміналагічнага словазлучэння нават без слоўніка, *горлам карані*, адзначыўшы, што гэта прымяненне смяротнага пакарання праз павешанне.

Вышэй было адзначана, што праца з тэкстамі па спецыяльнасці – даволі значымая частка ў курсе «Беларуская мова. Прафесійная лексіка», асабліва для студэнтаў нефілалагічных спецыяльнасцей, у дадзеным выпадку юрыстаў. З аднаго боку, заданні па прафесійных тэкстах прымушаюць навучэнцаў пашыраць запас і агульнаўжывальнай, і тэрміналагічнай лексікі беларускай мовы, вымагаюць дасканала засвоць правылы карыстання слоўнікамі (у першую чаргу тлумачальнымі, этымалагічнымі, перакладнымі і арфаграфічнымі).

Па-другое, аналізуючы і перакладаючы юрыдычныя тэксты, студэнты вывучаюць гісторыю прававой культуры народа, параўноўваюць юрыдычна-прававыя дакументы розных часоў існавання з пункту гледжання пэўных лексічных і тэрміналагічных асаблівасцей. Усё гэта, несумненна, спрыяе павышэнню агульнаінтэлектуальнага ўзроўню асобы і дае ёй усе падставы ганарыцца багатай гісторыяй, культурай і мовай свайго народа.

Н. М. Ступчык (Мінск)

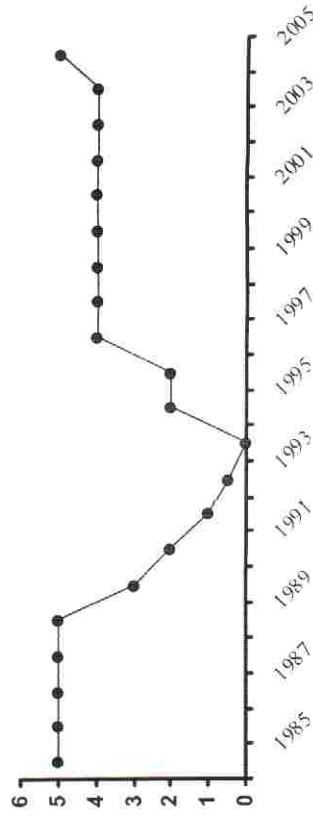
ФУНКЦЫЯНАВАННЕ ФЭСТОНІМА ДЗЕНЬ КАСТРЫЧЫЦКАЙ РЭВАЛЮЦЫІ У МОВЕ ГАЗЕТЫ «ЗВЯЗДА»

Публіцыстычная сфера выкарыстання мовы мае шэраг характэрных асаблівасцей, якія адрозніваюць яе ад іншых сфер

б) размоўныя: метафара і перыфраз.
У цэнтры даследчыцкай увагі ў дадзеным арыткуле аказалася назва свята *Дзень Кастрычніцкай рэвалюцыі*, што абумоўлена некалькімі прычынамі:

- у аснове традыцый святкавання ляжыць падзея, якая мае сушэснае і напэўнальнае гістарычнае значэнне;
- стаўленне да падзеі, а значыць, і канатацыйная афарбоўка фэстонамі з моманту яго ўзнікнення мянялася пад уплывам палітычных, эканамічных і сацыякультурных фактараў (грамадскага густу, каштоўнасных арыенціраў). Усе метамафарозы паняцця знаходзяць адлюстраванне на старонках перыёдыкі, галоўная задача якой – апэратыўна рэагаваць на любыя змены ў жыцці грамадства.

Функцыянаванне наймення *Дзень Кастрычніцкай рэвалюцыі* можна праілюстраваць у дыяграме, у якой ступень ужывальнасці фэстонамі ў газетным тэксе будзе ацэнена па шкале ад 0 да 5.

Функцыянаванне наймення *Дзень Кастрычніцкай рэвалюцыі* ў газеце «Звязда».

1985 – 1989 гг. (5 балаў):

- *слаўнае рэвалюцыйнае свята* (1986): характарыстыка праз прыметнікі;
  - *Вялікі Кастрычнік* (1986): метанімія;
  - *дзень, з якім звязана нараджэнне новага свету: перафраз* (1988);
  - *гадавіна Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі* (1989): пераснае найменне + адзначны прыметнік.
- Ужывальнасць фэстонамі дастаткова высокая (у суаптаўленні з усім разгледжаным перыядам 1985 – 2005 гг.); ацэнка паняцця ў публіцыстычным тэксе толькі становіцца, а значыць стаўленне да самой падзеі адназначна пазітыўнае.
- 1990 г. (3 балы):
- *Кастрычнік: метанімія;*
  - *Гадавіна пралетарскай рэвалюцыі.*

грамадскай дзейнасці. Квiнтэсэнцыю гэтага паняцця можна вывесці з тлумачэння слова *публічны*: лат. publicus – адкрыты, даступны для публікі [1, с. 265]. Пад *публіцыстыкай* разумеецца «літаратура па грамадска-палітычных пытаннях перыяду, сучаснага аўтару» [1, с. 265], а таксама і шырокаму колу членаў грамадства – чытачоў, калі менавіта на ўвазе газетную публіцыстыку.

Важнае месца на старонках СМІ знаходзіць адлюстраванне не толькі падзей палітычнага і эканамічнага жыцця краіны і свету, але і культурнай сферы грамадства як важнай і неад'емнай часткі яго існавання (паказ культурных падзей на старонках газет са сцэнаграфічнага выканання ёю забавляльнай функцыі). У галіне культуры немагчыма ролю адгравае традыцыйнасць, пераемнасць пакаленняў. «Ва ўсе часы ўсё, што тычыцца паняцця «традыцыйнае» – свята захоўвалася ў народзе як найдарожэйшая спадчына, бо любая традыцыя ў першую чаргу задавальняе духоўны густ і пагрэбу чалавека. Менавіта гэта акалічнасць садзейнічае вялікай жыццяздольнасці і функцыянальнасці нацыянальных святаў кожнага этнасу, яго абрадаў і звычаяў» [2, с. 265].

На сучасны момант у нашым грамадстве можна вылучыць тры асноўныя тыпы святаў:

1) **дзяржаўныя**: статус якіх замацаваны афіцыйным заканадаўствам краіны;

а) «чырвоны дзень календара»: свята з'яўляюцца афіцыйнымых выхадным днём (8 *Сакавіка*, *Дзень Кастрычніцкай рэвалюцыі*, *Новы год*, *Дзень рэспублікі*, *Дзень Перамогі* і інш.);

б) «нечырвоны дзень календара»: свята, якое лічыцца дзяржаўным, адзначаецца ўвагай грамадскасці і прэсы, але не з'яўляюцца выхадным днём (*Дзень абароны Ангчыны*, *Дзень Канстытуцыі* і інш.);

2) **царкоўныя**: даты, святкаванне якіх рэгулюецца хрысціянскімі канонамі (праваслаўнымі і каталіцкімі) (*Раставо*, *Пасха/Валік-дзень* і г. д.);

3) **народна-масавыя**: свята, статус якіх у краіне недастаткова акрэслены;

а) *традыцыйныя*: свята, у аснове якіх язычніцкія абрады (*Купалле*, *Каляды*);

б) *новыя*: свята, перанятая ў наш час з іншых культурных традыцый (*Дзень Святога Валянціна*, *Дзень маці*).

Для паняцця «намінацыя свята» ў далейшым будзе выкарыстоўвацца тэрмін *фэстоналізм*: ад лат. festum – свята, параўн. англ. – the festival, франц. – une fête, ням. – das Fest, бел. (уст.) – фэст). Фэстоналізм – гэта свайто роду адлюстраванне грамадскіх гуштаў у публіцыстычным тэксе, стаўлення як да самога свята, так і да падзеі, што стала падставай для святкавання.

Базай фактычнага матэрыялу для дадзенага даследавання паслужыла мова газет «Звязда».

Найменні святаў у прааналізаваных газетных тэкстах можна размеркаваць па наступных тыпах:

- а) замацаваныя (фэстоналізм);

• Свята, якое адрозніша, набудзе свой ранейшы высокі статус у грамадстве: хутка <...> *дзень 7 лістапада зноў стане папулярнаму ўсенародным святам* (1996);

• *Большавіцкае свята: дарэгал для кожнага ічырага большавіка дата* (1996).

1997–2004 гг. (4 балы). Характарыстыка ў СМІ:

• *святая, якое па-ранейшаму застаецца дзяржаўным і ўсенародным* (1997);

• *Адна з найбольш значных падзей адыходзячага стагоддзя* (1999);

• *7 лістапада <...> дзяржаўнае свята* (2000);

• *Свята, якое пактала пачатак руху чалавецтва ў новую эру* (2002);

• *<...> 7 лістапада было і застаецца чырвоным днём календара, надзвычай адметнай падзеяй* (2004).

1997 год стаў пераломным у вызначэнні фэстоніма *Дзень Кастрычніцкай рэвалюцыі*. Разам з вяртаннем статусу дзяржаўнага свята пашыраецца колькасць выпадкаў з'яўлення гэтага фэстоніма ў СМІ. Ацэнка даецца станючая або нейтральная (радзей). Прэса спрабуе стварыць эффект перапыўнасці традыцый (*святая было і застаецца, па-ранейшаму з'яўляецца дзяржаўным і ўсенародным*). Цікаваць да падзеі расце, пра што сведчыць шэраг другасных намінацый, утвораных ад зыходнага фэстоніма:

✓ метафара, пабудаваная на аснове пераносу даты святкавання падзеі на назву свята;

✓ перафраз, які падаецца праз:

а) апсальную канструкцыю (*Адна з найбольш значных падзей адыходзячага стагоддзя*);

б) тлумачальную канструкцыю, у аснове якой лексема *святая, дата*. У гэтых выпадках назойнік *дзень* (*дзень 7 лістапада*)

замяняецца сямантычна больш значнымі лексемамі, якія паяняюцца праз развітае азначэнне (*якое па-ранейшаму застаецца дзяржаўным і ўсенародным; непапулярная часу;*

якое пактала пачатак руху чалавецтва ў новую эру; якая змяніла свет).

У СМІ зноў узнімаецца пытанне актуальнасці свята ў грамадстве, таму фэстонім суправаджаецца супярэчлівымі, рознаакіраванымі ацэнкамі.

2005 г. (5 балаў). Статус свята і адпаведнага фэстоніма дасягае найвышэйшага ўзроўню. Сведчаннем гэтага з'яўляюцца станючыя характарыстыкі падзеі, што грунтуюцца на эмацыянальным успрыманні і канстатацыйных фактах:

• *«Я станюча аднозіцца да гэтай даты»;*

• *<...> 7 лістапада з'яўляецца «чырвоным днём календара».*

У прэсе штучна ўзнімаецца праблема вызначэння сучаснага статусу *Дня Кастрычніцкай рэвалюцыі*: *А што такое 7 лістапада сёння? Дасяжковы выхадны? Гістарычная дата? Дзень памяці? Свята?*

Праблема, пастаўленая з дапамогай рытарычных пытанняў, якія

Ацэнка паняцця ў газетным тэксе нейтральная. З лексічнага акружэння фэстоніма можна вылучыць толькі дзве характарыстыкі падзеі, якая з'явілася падставай для ўзнікнення паняцця: *Кастрычнік* (фіксальны час, калі адбылася падзея), *пралетарская* (значнасць падзеі звужаецца з агульнанароднай да класавай).

1991 г. (2 балы):

• *Апошні <...> дзень Кастрычніка. Вялікага.*

Прыведзены прыклад – адзінкавая згадка пра свята. У сувязі з п'ятым палітычным абставінам (развал СССР) фэстонім *Дзень Кастрычніцкай рэвалюцыі* страчвае сваю значнасць. Ацэнка ў цэлым

бліжэй да адмоўнай. Адмоўная ацэнка (іронія) выражаецца праз парадзіт і ўзмацняецца вынясеннем слова *вялікі* ў моцную пазіцыю (канцоўка выказвання). Займеннік *апошні* выступае як сігнал-папярэджанне аб «хісткамі» становішчы свята ў грамадстве і аб далейшым

паступовым знікненні фэстоніма са старопака газеты.

1992 – 1993 гг. (1 бал):

• *<...> гэты дзень лічыўся галоўным нацыянальным святам у СССР. Сёлетні Беларусь упершыню афіцыйна не святкуе гадавіну кастрычніцкага штурму* (1992).

Маюць месца адзінкавыя ўпамінанні самой падзеі на старонках перыёдыкі. Ацэнка падаецца праз супастаўленне мінулага статусу фэстоніма (*галоўнае нацыянальнае свята ў СССР*) з сучасным (*кастрычніцкі штурм – адмоўная ацэнка падзеі праз метафору. Падкрэсліваецца той факт, што гэты дзень толькі лічыўся (не быў!) галоўным святам*). Значнаецца тое, што *Дзень Кастрычніцкай рэвалюцыі ўпершыню афіцыйна не свята* для нашай краіны.

1993 г. (0, 5 бала):

• *Было 7 лістапада: металімія.*

«Звязза» абмяжоўваецца канстатацыйнай даты святкавання, па збытаючы ўсялякіх ацэнак.

1994 г. (0 балаў).

Фэстонім *Дзень Кастрычніцкай рэвалюцыі знікае са старонак газеты «Звязза».*

1995–1996 гг. (2 балы). На старонках перыёдыкі свята, якое намінуецца як *Дзень Кастрычніцкай рэвалюцыі*, набывае наступныя якасці:

• *Даўно мінулае, да якога ўжо няма звароту: Апошні раз 7 лістапада ў нашых календарых было пазначана чырвоным колерам п'яць гадоў таму;*

• *Песудасвятая: «...асабіста я 7 лістапада за свята не прызнаю... такія «святая» прыходзяць і адыходзяць»* (1995);

у СМІ супракасаецца два металімічныя найменні фэстоніма *Дзень Кастрычніцкай рэвалюцыі*: *Кастрычнік 17 лістапада*. Абодзве назвы ўтвораны іхнах пераносу назвы месяца (у апошнім выпадку – дакладнай даты), калі адбылася падзея на назву свята. З'яўленне абразу *дзень аднавітых металімічных формаў* у гэтым тэксце тлумачыцца тым, што ў перыёдыцы адлюстравана змена ў звышні грамадства (у дзізельным выпадку – змена пасля 1917 г. Юліянскага календара на Грыгарыянскі). У сувязі з гэтым падзея, якая адбылася 25 кастрычніка на «старым

стылі», стала адзначаная 7 лістапада на «новым».

здаецца, проста павінны наводзіць чыгача на роздум, знаходзіць вырашэнне тут жа, на старонках газеты.

• *7 лістапада – найвялікшае свята.*

Такім чынам, на сённяшні дзень *Дзень Кастрычніцкай рэвалюцыі* намінуецца як свята са святаў, адно з найважнейшых у рэспубліцы на сучасны момант (пра што сведчыць ужыванне найвышэйшай ступені параўнання прыметніка). На 2005 г. разгледжаны фэстонім дасягнуў у СМІ найвышэйшай кропкі ў сваёй значнасці за дваццацігадовы перыяд, узроўню 1985 – 1987 гг. (па што ўказвае вялікая цікавасць газеты да падзеі і цалкам станоўчая яе ацэнка).

Падсумоўваючы сказанае вышэй, можна канстатаваць, што *Дзень Кастрычніцкай рэвалюцыі* як падзея, а, значыць, і яе назва на працягу больш чым 20 гадоў з'яўляецца аб'ектам увагі грамадскасці, і гэта адлюстравана на старонках беларускай газеты «Звязда». З часам змяняецца інтэнсіўнасць функцыянавання фэстоніма ў мове, ацэнка, статус у грамадстве. Найбольш частотнымі адпаведнікамі фэстоніма ў газетным тэксце з'яўляюцца другасныя найменні, прадстаўленыя праз:

- азначальныя словазлучэнні: Adj + N₁, N₁ + N₂, Part + N₁;
- парафразы (у аснове – апісальная ці тлумачальная канструкцыя);
- метафары (метанімія, заснаваная на пераносе часу, калі адбылася падзея і далейшай даты яе святкавання на назву свята).

Літаратура

1. Булыка А. М. *Слоўнік ішчашчойных слоў* / А. М. Булыка. – Мінск: Нар. асвета, 1993. – 398 с.
2. Сысоў, У. М. *З крыніц адвечных* / У. М. Сысоў.

Н. А. Харошка (Мінск)

АБ ПАХОДЖАННІ МІКРАТАПОНІМА ДОМОГОШЧА

Мікратапонімы ваколлі вёскі Куляцічы Пінскага раёна ўмоўна можна падзяліць на дзве вялікія групы. Першую групу ўтвараюць мікратапонімы, семантыка якіх лаволі празрыстая з пункту гледжання лексікі сучаснай беларускай мовы (*Лісок, Крыжык, Бэрэзавіца*). У такіх назвах лёгка вызначыць словаўтваральную аснову і словаўтваральны сродак. Словаўтваральны ланцужок уключаецца без асаблівых цяжкасцей (*Крыжык ← крыж- + -ык*). Другую групу складаюць мікратапонімы, семантыка якіх з пункту гледжання лексікі сучаснай беларускай мовы незразумелая, цяжкая. Распшыфроўка семантыкі і вызначэнне словаўтваральнай асновы тут магчымыя толькі ў выніку грунтоўных этымалагічных пошукаў. Да таго ж сэнс некаторых назваў можна вызначыць толькі прыблізна, бо ў аснове іх можа быць нейкі выпадак, здарэнне, алагічная асацыяцыя і г. д. Такія назвы часцей за ўсё вельмі старажытныя і на працягу свайго існавання маглі значна відзмяняцца. Гэта такія мікратапонімы, як *Стэрковіца, Крэво, Куйдановэ, Кадыльшчыца, Домогошча* і інш.